

OSMANLI ARAŐTIRMALARI XII

NeŒir Heyeti — Editorial Board

HALİL İNALCIK — NEJAT GÖYÜNÇ

HEATH W. LOWRY — İSMAIL ERÜNSAL

(BERT FRAGNER — KLAUS KREISER)

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES XII

İstanbul - 1992

NASAB'ın bu çalışması Fransız arşivleri belgelerine, Tebriz, Kalküta Tahran, Paris ve Londra'da yayınlanan gazetelere, Farsça ve Batı dillerindeki yayınlara dayanarak hazırlanmıştır. Aynı devirde Osmanlı-İran ilişkilerinin ve iki ülkedeki birbirine paralel olayların da gözönünde bulundurulmaması -kanaatimizce- tek eksik yönüdür. Bununla beraber, bu çalışma bir yandan da Orta Doğu ülkelerinin yakın tarihlerine ait araştırmaların ne denli güçlükler arz ettiğinin yeni bir kanıtıdır. Daima bir çok yeni kaynaklara erişilebilmekte, fakat yine de bazılarında da uzak kalınmaktadır. NASAB'ın bu eseri İran'ın yakın tarihinin dikkatli ve verimli bir panoramasını sergilemektedir. Başka araştırmalarda faydalanılacaktır.

Durmuş Yılmaz

TURQUIE. La Croisée des Chemins, Paris 1988. 197 S., 46 adet siyah-beyaz fotoğraf.

«Centre National de la Recherche Scientifique» (Paris), «l'Université de Provence» ve «Institut de Recherches et d'Études sur le Monde Arabe et Musulman» (Aix-en-Provence) adlı kuruluşların yardımları ile «Association pour l'Étude des Sciences Humaines en Afrique du Nord et au Proche-Orient» (Paris) tarafından yayımlanan «*La Revue du Monde Musulman et de la Méditerranée*» (1988'e kadar *Revue de l'Occident Musulman et de la Méditerranée*)'nin yayımı olarak «Edisud» yayınevinde Pierre Robert Baduel'nin yönetiminde çıkan *Yolların Kavşağındaki Türkiye* adlı derleme, son yıllarda Batı'da yoğunluk kazanan Türkiye üzerine kitapların önemlilerinden biri olma özelliğine sahip gözüküyor. Büyük boy, birinci hamur kâğıda, güzel bir grafik, mükemmel bir dizgi ve ciltle yayımlanan kitap onüç kişinin dört bölümde toplanan yazılarını ve muhtelif sayfaları süsleyen son derece anlamlı fotoğrafları ihtiva etmektedir.

Pierre Robert Baduel'nin başyazısı (s. 5-7) «De Mustapha Kémal à Turgut Özal ou du devenir Etat-Nation d'un Empire

éclaté» başlığını taşıyor. Mustafa Kemal'den Turgut Özal'a kadar geçen zaman zarfında olup bitenlere kısaca değinen yazar XX. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması, Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşu, M. Kemal'in gerçekleştirdiği reformlar, Atatürk'ten sonra Türkiye'nin Batıyla entegre olma gayretleri, 1970 ve 80'li yıllarda yaşanan sosyal, siyasal karışıklıklar ve değişimleri özetlemektedir.

«Başyazı»yı izleyen «Takdim»i (s. 11-13) kaleme alan Daniel Panzac, 1908-1989 yıllarının Türkiye'nin siyasal ve sosyal gelişmesinde ifade ettiği anlama değindikten sonra 1908'den 1988'e kadar Türkiye'de pek çok değişikliğin meydana geldiğine ve şimdi ülkenin Batı ile ilişkilerinde yeni bir tercih noktasında bulunduğuna dikkat çekerek kitapta yer alan yazıları takdim etmektedir.

Başyazı ve Takdim'in dışındaki inceleme ve araştırmaya dayalı onbir yazı üç ayrı bölümde toplanmıştır. Birinci Bölüm : «Les racines du présent» (s. 17-84), İkinci Bölüm : «Les paramètres de l'actualité» (s. 87-168), Üçüncü Bölüm : «Entre Orient et Occident» (s. 169-197) başlıklarını taşıyor. Birinci Bölüm'de yer alan yazılar genelde Osmanlı İmparatorluğu'nun sonu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemiyle ilgili olup bir bakıma Cumhuriyetin sosyal, kültürel ve tarihsel temelini araştırmaya ve aydınlatmaya yöneliktir. Jaques Thobie «L'Agonie de l'Homme Malade' et l'Ambiguïté des Médecines Occidentales» (s. 17-29) başlıklı yazısında Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışının farklı bir analizini sunuyor. Bu devletin ölümünün tabii bir ölüm mü, yoksa bir intihar mı olduğunu araştırıyor. Thobie, bu amaçla Osmanlı İmparatorluğu'nun XIX. yüzyıldaki yenilik çabalarını, yapılan düzenlemeleri, çağın uluslararası sisteminin özelliklerini gözden geçiriyor ve devletlerarası menfaat çatışmalarının Osmanlı İmparatorluğu açısından ifade ettiği anlam üzerinde duruyor. Neticede yazar Osmanlı İmparatorluğu'nun ölümünün ne tabii bir ölüm, ne de bir katilin öldürmesi olduğunu, bunun daha çok etki altında bir intihar olduğunu belirtiyor.

Türk Milliyetçiliği üzerindeki çalışmaları ile tanınan François Georgeon, Osmanlı İmparatorluğu'nda Türk Milliyetçiliğinin ortaya çıkışını yazısına konu edinmiş (s. 30-44). Georgeon 1908-

1914 yılları arasında milliyetçiliğin gelişmesinde rol oynayan faktörler arasında Jön Türk ihtilâlini, İmparatorluğun bölgesel gelişimini ve sosyo-ekonomik gelişmeleri göstermektedir. Diğer taraftan kültür ve ideoloji üzerinde de durarak özellikle Z. Gökalp'ın katkısına, milliyetçi teşkilâtlara ve mücadelelere değinmektedir. Siyaset ve toplum alt başlığında ise Jön Türklerle Türk Milliyetçiliği, Türk milliyetçiliği ve halkçılık konularını işlemektedir. Fransız ihtilâlinde sonra Avrupa'da ciddi bir siyasal düşünce akımı haline gelen milliyetçilik Osmanlılarda ancak XIX. yüzyılın sonlarına doğru etkili olmaya başlamış ve çok milletli bir devlet olan Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasında etkisi büyük olmuştur. Milliyetçilik esası üzerinde kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'nin ideolojik ve fikrî yapısını anlamak için bu düşüncenin Osmanlılarda ortaya çıkışını ve gelişmesini bilmek son derece gerekli bir husustur. Bu itibarla Georgeon'un yazısı ayrı bir öneme ve değere sahiptir. Yazının sonundaki zengin bibliyografya listesi de konuyla ilgilenenler için temel okuma metinlerine ulaşmalarında yardımcı olacaktır.

Daniel Panzaç'ın yazısı «L'Engeu du Nombre. La Population de la Turquie de 1914 à 1927» (s. 45-67) başlığını taşıyor ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş öncesi ve sonrasındaki nüfus hareketlerini ortaya koyuyor. Yazar nüfusun dağılımını idarî birimler ve dinlere göre yapmakta ve harita ve fotoğraflarla desteklemektedir. Bir bakıma çok milletli ve dinli bir toplum yapısından tek dinli ve milletli bir toplum yapısına geçişin özetini sunmaktadır. Osmanlı'nın son dönemindeki toplum yapısıyla Cumhuriyetin ilk dönemindeki toplum yapılarını birbirine karşılaştırma imkânı vermesi ve bu zaman kesiti içerisinde nüfus yapısında meydana gelen değişimleri anlamamıza yardımcı olması bakımından ilgilenenler için son derece önemli bir yazı olarak değerlendirilebilir.

«De l'Osmannî auf Turc de Turquie, les aventures d'une langue» (s. 68-84) başlığı altında Osmanlı Türkçesinden Türkiye Türkçesine geçişi bir dilin maceraları şeklinde ele alan Nicolas Vlatin'in oldukça dikkat çekici incelemesi Birinci Bölüm'ün son yazısıdır. Toplumların siyasal ve sosyal gelişmelerinin izlenebileceği alanlardan biri de dilin geçirdiği aşamalar ve yaşadığı maceralardır. Özellikle bu, az gelişmiş toplumlar için daha da önemli bir değişken

olarak karşımıza çıkmaktadır. Dilin geçirdiği değişimler her toplum için önemlidir, ama bu Türkiye için çok daha önemli olsa gerektir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki Türk dilinin yapısını özetleyen Vlatin, bu dönemde dil alanında yapılan yeniliklere değindikten sonra Türk kültüründe çok büyük etkileri olan Lâtin alfabesinin kabulü ve bunun neticeleri üzerinde durmaktadır. 1930'lu yıllardan günümüze «dil devrimi»nin geçirdiği gelişmeleri ilgi çekici örnek ve analizlerle ele alan yazar, yeni bazı kavram ve sözcüklerin oluşturulmasında Batı dillerinin etkisine dair örnekler sunmaktadır. Vlatin Türkçe'nin bugünkü durumunu «hiçbir öğrenci bugün, lâtin harfleriyle yazılmış olsa bile, Mustafa Kemal'in bir metnini anlayamıyor» cümlesiyle özetlemektedir.

«Les Paramètres de l'actualité» başlığını taşıyan İkinci Bölümde dört yazı yer almaktadır. Semih Vaner'ın «État, Société et partis politiques en Turquie depuis 1902» (s. 87-108) başlıklıdır. Vaner, Türkiye'de 1946'da çok partili hayata geçildikten sonra yapılan seçimlerde alınan sonuçların Türk gözlemcileri ve pek çok düşünür için şaşkınlık verici ve hayal kırıcı olduğuna işaret ederek Türkiye'de siyasal partilerdeki gelişimi ve devlet-toplum ilişkilerini siyasal ideolojinin sosyal plüralizmi ifade edememesi çerçevesinde ele almaktadır. Siyasal ve sosyal yapıyı yansıtan çok güzel fotoğraflarla süslü yazısını siyasal mücadelenin çağın başından beri iki siyasal çizgi arasında sürüp gittiğini ve farklı ideolojilerin temsiline imkân verilmediğine işaretlerle bitiyor.

Stéphane Yérasimos «La planification de l'espace en Turquie» (s. 109-123 başlıklı yazısında Türkiye'de alan planlamasını işlemektedir. Yazısının şehir planlaması alt başlığında Ankara, İstanbul ve İzmir, Adana, Mersin gibi şehirlerdeki planlama çalışmalarını, bölgesel planlama kısmında ise ilk planlama faaliyetleriyle altmışlı yıllardaki gelişmeler üzerinde durmaktadır.

Jean-Marie Le Lan ve François Lerin'nin 1923-1987 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti'nin tarım politikasını ele aldıkları «La politique agricole de la République turquie (1923-1987)» başlıklı yazıları Cumhuriyetten bu yana uygulanan tarım politikalarının detaylı bir incelemesi niteliğinde gözükmektedir. Yazarlar konuyu 1923-1945 ve 1945-1980 olmak üzere iki döneme

ayırarak ele almaktadırlar. İlk bölümde modern Türkiye'nin doğuşu ve tarımla ilgili düzenlemeler gözden geçirdikten sonra 1929-1939 yılları arası uluslararası kriz ve «devletçilik» politikası çerçevesinde değerlendirilmekte ve 1939-1945 yılları da savaş açısından ele alınmaktadır. Yazının ikinci bölümünde 1945-1980 yılları arasında tarımın modernizasyonu ve değişimler incelenmekte ve 1980'den sonraki düzenlemeler değerlendirilmektedir.

İkinci Bölüm'ün son yazısı Salgur Kancal'ın «La place de la Turquie dans la division internationale du travail» (s. 152-168) başlığını taşıyan ve uluslararası iş bölümünde Türkiye'nin yerini analiz eden yazısıdır. Bu yazı Türk ekonomisinin dış ticaretindeki gelişme ve değişmelerin Osmanlı İmparatorluğu'ndan bu yana izlenmesine imkân vermektedir. Yazar zengin tablolarla verileri okuyucunun gözleri önüne serdiği yazısının başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun uluslararası iş bölümündeki yerini özetleyerek Cumhuriyet dönemine geçiyor ve Türkiye'nin ihracat yapısında ilk dönemlerde tarımsal ürünlerin listenin başlarında yer aldığını, seksenli yıllardan itibaren sanayi ürünlerinin öne geçtiğini ve bunun ekonomik yapı değişikliğini ifade ettiğini anlatıyor. İhracat kalemlerindeki çeşitlenmenin yanında ticaret yapılan ülkelere ve pazarlara; Avrupa pazarları dışında Orta Doğu, Kuzey Afrika ve diğer ülkelerle de ticaretin arttığına dikkat çekilmektedir.

Kitabın Üçüncü Bölümü Türkiye'nin dış ilişkileriyle ilgili iki ayrı yazıyı kapsamaktadır. Jen-Philippe von Gastrow'un «Turquie, pays musulmans et Islam» (s. 171-182) başlığını taşıyan yazısı yolların kavşak noktasında ve Orta Doğu bölgesi içinde yer alan bir ülke olan Türkiye'nin Batı ile olan ekonomik ve siyasal ilişkilerine değindikten sonra komşu ve diğer İslâm ülkeleriyle ilişkilerini ele almaktadır. Gastrow, son yıllarda gerek ekonomik ve ticaret, gerekse siyasal ilişkilerdeki gelişmeleri incelemekte ve Türkiye'nin dış ilişkilerindeki değişikliğini iç ve dış faktörler açısından analiz etmektedir. Ayrıca Özal'ın 1980'den bu yana ihracat alanında gerçekleştirdiği başarıları, ülke içinde İslâmın güçlenmesini, tarikatların etkinliklerini artırmalarını ve İran ile Suudi Arabistan arasındaki çatışmayı ele almaktadır. Bununla birlikte yazıda bibliyografyanın bulunmaması ciddi bir eksiklik olarak görünmektedir.

Bölümün ve kitabın son yazısı «La Turquie et l'option Atlantique» (s. 183-197) başlıklı Gerard Groc'un mükemmel çalışmasıdır. Groc, çalışmasında Türkiye ile NATO arasındaki ilişkilerin «tehdit» problemini açısından analizini yaptıktan sonra NATO içerisinde Türkiye'nin yeri ve müttefiklerle ilişkilerini incelemektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ikiye ayrılan dünyada «soğuk savaş» döneminde teşekkül eden ittifakların ve kurumların çökme noktasına geldiği doksanlı yıllarda, NATO'nun bir bakıma varlık sebebi olan Sovyet tehdidi ortadan kalkmış ve Doğu Bloku, Batı için tehdit unsuru olma özelliğini kaybetmiştir. Bu durumda NATO da Londra bildirisi ile yeni duruma ayak uydurmak için daha çok siyasal bir teşkilât olma yoluna girmiştir. Bu tür ciddi değişikliklere gelmeden önceki Türkiye-NATO ilişkilerini ele alan Groc'un yazısı sadece Türkiye'nin NATO ile ilişkileri açısından değil, aynı zamanda Batı tercihi ve Batıyla ilişkileri açısından da önem taşımaktadır.

Revue du Monde Musulman et Méditerranée'nin yayımladığı bu kitabın Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmesiyle ilgilenenler için yararlı bir kaynak olacağı umulur.

Davut Dursun

Les arabes, les turcs et la révolution française, Paris, Edisud Yayınları 1989. 302 s., makalelerin sonlarında bibliyografyalar, farklı konularda 12 fotoğraf ve portre, 1 harita.

1966 yılından 1988 yılına kadar *Revue de l'Occident Musulman* 1988 yılından itibaren de *Revue du Monde Musulman et de la Méditerranée* adıyla, «Centre National de la Recherche Scientifique» ve «L'Université de Provence» ile «l'Institut de Recherches et d'Études sur le Monde Arabe et Musulman» gibi kuruluşların yardımıyla yayımlanan dergi 52 ve 53. sayısını birlikte «Araplar, Türkler ve Fransız İhtilâli» adı altında bir kitap halinde neşredilmiş bulunuyor.

Derginin yönetici redaktörü ve CNRS'in başkanı P. Robert Baduel'nin takdimi dışında, Daniel Panzac'ın sorumluluğunda